

A FINN ÉS A MAGYAR ÉRETTSÉGI ÖSSZEHAJONLÍTÓ ELEMZÉSE

Báthory Zoltán
OKI Értékelési Központ

A finn érettségi vizsga *furcsa kettősérzést* vált ki a külföldi szemlélőben: míg néhány eleme irracionálisnak tűnik és csak a hagyományok tiszteletével magyarázható, addig néhány más komponense meglepően modern. Ezzel maguk a finnek is tisztában vannak, de mint mondják: a továbbfejlesztés lehetőségei benne rejlenek a jelenlegi rendszerben. Ezért a finn oktatáspolitikai nem tervezi az érettségi közeli és radikális reformját, bár egyáltalán nem bizonyos, hogy ez elkerülhető. A magyar érettségi viszont gyors és gyökeres változtatásra szorul (ld. *Báthory* 1992).

A „kettősérés” pozitív oldala a *módszer*. A finn érettségi anélkül, hogy túlzottan, minden kis részletre kiterjedően szabályozott lenne, a lényeges pontokon – az adat-felvételnél, de különösen az értékelésnél – standardizált. Következésképpen a finn érettségiben megoldottnak tekinthető az a nálunk régóta akut probléma, hogyan lehetne közös nevezőre hozni, hogyan lehetne összehasonlítani a különböző iskolákban, különböző tanárok által adott minősítéseket. Nem mintha a standardizálás minőségét nem lehetne mindig fokozni, erre nézve többféle elgondolást dolgoztak ki, de a standardizálás szemléleti és metodikai alapjait mindenestre megvetették és ez nagyon fontos tanulság nekünk. Látni fogjuk majd, hogy ez a standardizálás nem is túlzottan bonyolult vagy költséges.

A finn érettségiben rejlő problematikus elemek főként *tartalmi* jellegűek. Finnország két nemzeti nyelve a finn és a svéd szinte egyenlő súllyal szerepel az érettségiben. Továbbá, igen nagy fontosságot tulajdonítanak az idegen nyelveknek, főleg az angolnak, hiszen a két nemzeti nyelv egyike sem tekinthető világnyelvnek. Így viszont alig marad idő és alkalom a társadalomtudományi és a természettudományi tantárgyak vizsgáztatására. Remélem nagy felhőrdülést vált ki magyar értelmiségi és történész körökben annak jelzése, hogy a finn érettségiben nincs külön történelem vizsga. (Mégis van finn nemzeti identitástudat.) Az érettségi vizsga tartalma, az érettségiben közvetített műveltség tradicionális és modern elemeinek aránya, aránytalansága sok fejtörést okoz a finn tanároknak, kutatóknak és a közvéleménynek egyaránt. A minisztérium nemrég megbízott egy külföldi és belföldi tudósokból álló csoportot az egyetemeken folyó természettudományos oktatás értékelésére. Jelentésükben súlyosan elmarasztalják a középiskolai matematikai és természettudományos oktatást és implicite az érettségit is. (Erről részletesen később.)

Végül, közép-európai szemmel kétségtelenül furcsának, problematikusnak tűnik, hogy a szakmai oktatásban részesülő igen sok tanuló közül csak egy töredék teheti le az érettségi vizsgát. A finn érettségi tehát nem „középkolai” olyan értelemben, mint a magyar.

A felső középiskolázás kiterjesztése

Az általános műveltséget nyújtó felső középiskolázás kiterjesztése és tömegessé tétele a magyar érettségi reformjának elsőrendű fontosságú keretfeltétele. A nemzetközi trendek ismeretében ugyanis nincs különösebb értelme a XX. század végén egy olyan érettségi megreformálásán gondolkodni, mely elitista irányba vinné el a felső középfokú oktatást, és ennek következményeként felsőoktatásunkat – melyre egyébként a hivatalos oktatáspolitikai és egyes értelmiségi csoportok erős indítást éreznek. Olyan érettségire van szükség, mely lehetővé teszi a felső középfokú oktatás jelenlegi szűk kapacitásának radikális kiszélesítését, az egyetemi és a főiskolai képzés meritési bázisának erőteljes növelését. Hogy ez lehetséges, arra igen jó példa Finnország.

A fejlett világ legtöbb országához hasonlóan Finnország már a hetvenes évek végére megoldotta a 16–19 éves korú népesség tömeges felső középfokú oktatását. Az utóbbi években a kilencosztályos alapiskolát befejező tanulók 51–56%-a kerül a hároméves *felső középfokú iskolába*, míg 40% különböző szakmai irányú és különböző tartamú szakmai iskolákban, intézetekben folytatja tanulmányait. A magyar négyosztályos gimnáziumhoz, tartalmi szempontból a felső középfokú iskola áll a legközelebb, melyet szoktak liceumnak (lukio, lyseon) is nevezni. (A hivatalos angol nyelvű ismertetőkből azonban mindig: upper secondary school.) A finn liceum a kritikus 50%-os beiskolázási arányt már 1978-ban elérte. Gyakorlatilag ettől az időponttól nevezhetjük, legalábbis mennyiségi szempontból, *magasan fejlettnak* a finn felső középfokú iskolázást. Érdekes és egy tőlünk eltérő közoktatási szemléletre utal, hogy a középfokú szakmai képzés bár kiterjedt és erősen differenciált, volumene jelentős mértékben elmarad az általános képzésétől, és – mint jeleztük – a középfokú szakmai iskolákba járó tanulóknak csak egy töredéke tehet érettségi vizsgát. Az érettségi tehát a liceum „házi” vizsgája. Mindezen erőfeszítések eredményeként – a demográfiai statisztika szerint – jelenleg a 19 évesek közel 45%-a tesz érettségi vizsgát. Ez a mutató az 1950. évi 8%-ról fokozatosan, szinte lineárisan emelkedett a mostani szintre.

Finnországban, részben a felső középfokú oktatás eredményeként, Európa egyik legfejlettebb felsőoktatási rendszere épült ki az elmúlt két évtizedben. A tömegessé vált felső középfokú oktatást rövidesen a felsőfok tömegesedése követte. Az érettségizettek több, mint egyharmada kerül be az egyetemekre és a szakmai jellegű felsőoktatásba és a szakmai iskolákból még ennél is jelentősebb arányban kerülnek be a fiatalok a szakmai irányú felsőoktatásba. Finnország a megfelelő életkori csoportból a felsőoktatásba járók százalékát, és a százezer lakosra jutó felsőoktatási hallgatók számát tekintve Európában az első helyet foglalja el (1. táblázat).

1. táblázat. A felsőoktatás a számok tükrében: a fejlett világ három országában és Magyarországon (World Education Report, 1993. 145–147. o.)

Ország	100.000 lakosra jutó felsőoktatási hallgatók száma		a középfokú oktatást követő öt évben a megfelelő életkori csoportból felsőoktatásba járók százaléka	a felsőoktatásban egyetemre járók százaléka
	1980	1990	1990	1990
Ausztria	1811	2668	34,3	93
Finnország	2577*	3326	48,2*	76
Egyesült Államok	5311	5591	72,2	71
Magyarország	945	970	14,5	61

* Európában a legmagasabb érték

Mégha a mennyiség természetesen nem is fejezheti ki a minőséget, és a nagy mennyiség mindig sejteti egy belső szelekciós rendszer működését, a finn felsőoktatás eredményei méltán érdemelnek figyelmet mind a fejlett országok, mind a felzárkózni szándékozó országok – így Magyarország – részéről. És ez természetesen nem lett volna lehetséges a középfokú oktatás tömegessé tétele nélkül.

A múlt örökségeként és a jelen tehetetlenségeként nálunk ugyanezek az összefüggések és adatok vigasztalan képet nyújtanak. A 14–18 éves korú népességnek csak a 40–45%-a jár középiskolába, de ennek is kevesebb mint a fele az általános műveltséget nyújtó gimnáziumba (Oktatási Statisztika, 1992). A magyar érettségizők aránya ugyan megközelíti a finn adatokat, de ne feledjük, hogy ebbe beleszámítódik a szak-középiskolások nem teljes értékű érettségije is. A magyar gimnazisták és a finn upper secondary school tanulói közt a beiskolázási arány roppant nagy különbséget mutat! (2. táblázat)

A gimnázium, vagyis a felső középfokú oktatás kiterjesztése elleni szokásos érv nálunk az oktatás minőségének védelme. Ez tipikus konzervatív vélekedés az ipari korszakból, amikor egy kislétszámú szellemi elit még elvezethetett egy országot. Mert kétségtelen ugyan, hogy a létszámbeli növekedés szignifikáns módon teljesítménycsökkenést okozhat, de csak akkor, ha az iskolák pedagógiai kultúrája változatlan marad. A finn példa azt bizonyítja – és többek között számunkra ezért nagyon tanulságos – hogy a középiskolák kapuinak szélesre tárása és az oktatás hatékonysága *nincs okvetlenül ellentétben egymással*. A nemzetközi pedagógiai felmérések adatai legalábbis a finn közoktatásügy viszonylag magas minőségét jelzik.¹

¹ Erre nézve a bizonyítékok főleg az IEA felmérésekről (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) készített, a nemzetközi adatokat összesítő kötetekben található meg.

2. táblázat. Finn és magyar beiskolázási arányok

Finnország			Magyarország			
50	40	10	20	25	45	10
felső középiskola	szakoktatási iskolák és intézetek	nincs iskolában	gimnáziumok	szakközépiskolák	szakmunkás iskolák	nincs iskolában
} érettségi			} érettségi			

A posztindusztriális korszakban az oktatás mennyisége és minősége kettős követelményként vetődik fel. Ebben a vonatkozásban nincs lehetőség prioritások megfogalmazására; a *mennyiségi növekedést és a minőség biztosítását egyszerre kell megoldani*. A mennyiség és a minőség paradoxonát a pedagógiai kultúra változtatásával lehet feloldani és meghaladni. Ez az egyetlen lehetséges válasz a társadalmi kihívásokra. (Mellékesen megjegyezve ez a fő oka a pedagógiai kutatás újabbnakori térnyerésének a legtöbb fejlett országban.)

Ha tehát most Magyarországon demokratizálni és modernizálni szeretnénk a közoktatást, és azon belül elsősorban a felső középfokú oktatást, akkor a dilemma nem a tömegoktatás vagy az elitképzés között húzódik. Sokkal inkább a felső középfokú oktatás tartalmát, szervezetét, pedagógiai kultúráját kellene modernizálni. És ezért az érettségi reformját célszerű egybekötni a felső középfokú oktatás reformjával.

Az érettségi vizsga tantárgyai

Az érettségi vizsga tantárgyai általában jól árulkodnak arról, hogy egy adott társadalomban, adott időszakban mit tekintenek az általános műveltség lényegének, és következőképpen mi az, aminek a tudását megkövetelik a vizsgázóktól. Az angolszász tradícióban néhány kitüntetett tantárgy alapos tudása jelenti a követelményt (három „A” szintű vizsgával be lehet jutni az egyetemre), míg a német hagyományú országokban – mint amilyen a miénk is – inkább a „mindenből egy keveset” elv érvényesül. Ezt jól illusztrálják a jelenlegi magyar érettségi tantárgyai. A nemzetközi érettségiben e két szélsőséges megközelítés közt keresik az arany középutat.

Sajátos megoldást követ a finn érettségi, melyet eredetileg az ország legtekintélyesebb egyetemének, a Helsinki egyetemnek a felvételi vizsgájáról modelleztek. (De az is a német hagyományon alapult.) Az első érettségit 1874-ben bonyolították le (Magyar-

országban 1851-ben), és bár azóta többször módosították (főleg módszertani szempontból), a tantárgyak alig változtak.

A jelenlegi finn érettségi négy kötelező és három választható tantárgyból áll. Ezek a következők:

Kötelező tantárgyak:

- anyanyelv (finn vagy svéd)
- másik nemzeti nyelv (svéd vagy finn)
- idegen nyelv (többnyire angol)
- matematika vagy reália.

Választható tantárgyak:

- matematika
- reália
- második idegen nyelv.

A vizsgáztatás módszere kizárólag írásbeli és teszt. Rövid választ kívánó kérdések, bő kifejtést igénylő fogalmazások (esszé), valamint feleletválasztásos tesztek váltakoznak a tantárgy jellegétől függően (3. táblázat). Az első értékelési szakaszban a tanulók válaszait a tanárok egy száz pontos skálán értékelik. Ezt követően az iskolák a vizsgaanyagokat elküldik az országos hatókörű Érettségi Bizottsághoz, ahol megszervezik a második értékelést. (Mindezekről részletesen később.)

3. táblázat. A finn érettségi módszerei

Módszer	1. Anyanyelv	2. Másik nemzeti nyelv	3. Idegen nyelv	4. Matematika	5. Reália
feleletválasztás		X	X		
rövid válasz: egy szó		X	X		
rövid válasz: egy mondat		X	X		
rövid válasz: egy bekezdés					X
esszé	X	X	X		X
komplex, nyílt feladatok				X	X

A négy nyelvi érettségi vizsgán (anyanyelv, másik nemzeti nyelv, első és második idegen nyelv) főként esszéket írnak a tanulók. Az anyanyelvből (ez többnyire finn) egy esszét kell írniuk, melyet 14 megadott cím közül választhatnak ki a vallás, a kultúra, a történelem, a társadalom, a természettudomány köréből. Gyakoriak az aktuális témák. Néhány évvel ezelőtt még két esszét kellett írniuk a tanulóknak, és a tanár azt az egyet küldte tovább, melyet jobbnak tartott.

Az 1992. évi tavaszi érettségi *anyanyelv* vizsgán (finn vagy svéd) a tanulók az alábbi címek közül választhattak:

1. Az Isten sokféleképpen beszél.
2. Mihez van szükségem matematikára?
3. Bemutatunk röviden különböző szerepjátékokat (mellékletben). Válassz az itt következő témákból és írd a szerepjátékokról:
 - A szerepjátékok.
 - A szerepjátékok lebilincselő világa.
 - A szerepjáték magával ragad.
4. Az épületek beszélnek a lakókörnyezetemről; vagy: Az épületek beszélnek a nyaralókörnyezetemről.
5. Javasolj egy könyvet az irodalomtanításhoz.
6. Meghatározzák-e a gének a sorsomat?
7. Írd arról, hogy mi a fizikailag kimerítő kondícióbantartás vagy gyakorlatozás.
8. Kedvenc ruhadarabjaim az évek folyamán.
9. „Olyanok vagyunk, mint a fecskék, fészket készítünk” – éneklük az operettben. Valóban ilyen egyszerű a párválasztás és a családalapítás? (Adj címet.)
10. Azt mondják, hogy a kilencvenes évek olyanok mint egy várócsarnok. Az emberiség állandóan utazik valahonnan valahová. Honnan hová? (Adj címet.)
11. Ki szegény Finnországban?
12. Egy hely, amit a természetkedvelőknek érdemes lenne megismerniük.
13. Boncolgassd az ünnepek témáját és az ünneplés módját. Cím: Hogyan ünnepelnek Finnországban?
14. Művészet vagy nem?

A *másik nemzeti nyelvből* (ez többnyire a svéd) és az idegen nyelvekből is elsősorban esszét kell írniuk a tanulóknak. Az angol idegen nyelvből általában 10–15 cím, illetve téma közül lehet választani. Ezen kívül a vizsgán beszédértés, szövegértés és nyelvtani tesztek szerepelnek. (Ezek többnyire feleletválasztásos tesztek; a beszédértés vizsgálatához magnószalagok is készülnek.)

A kötelező idegen nyelvből vizsgázók döntő többsége – az évek során több mint 95%-a – az angol nyelvből vizsgázik. A többiek – csökkenő sorrendben – a német, az orosz és a francia között oszlanak meg. Az angol nyelvből vizsgázók közül azok, akik csak a 7. évfolyamtól tanulják az angolt, könnyített vizsgát tehetnek (1989-ben 1583 fő).

A *matematika* érettségi vizsga kétféle lehet: *emeltszintű és alapfokú*. Az úgynevezett „hosszú” tantervű osztályok tanulói emeltszintű, míg a „rövid” tantervű osztályok tanulói alapfokú vizsgát tesznek.²

A „hosszú” tantervű osztályokba járó tanulóknak az érettségin a matematika választása kötelező. A reáliát csak a fakultatív tantárgyak között választhatják. A választható tantárgyak közti matematika vizsga könnyebb, mint a kötelező változat. De még ez a vizsga is kikerülhet azok számára, akik az iskolában a „rövid” tanterv szerint tanulnak.

A matematika írásbeli tíz feladatot tartalmaz az aritmetika, az algebra, a geometria, a trigonometria valamint az integrál- és differenciálszámítás köréből. A tanulók annyit oldanak meg, amennyire az adott idő alatt képesek.

A finn érettségi egyik feltűnő tartalmi specialitása a *reália* elnevezésű komplex vizsgatantárgy (angolul: General Knowledge Test). A reália vizsgatantárgy 65 feladatot (task) tartalmaz, melyből a vizsgázóknak – attól függően, hogy mi érdekli őket, de attól is, hogy mit milyen mélységben tanultak az iskolában – két tantárgyi területről legalább 10 feladatot kell kiválasztaniuk és megoldaniuk. A feladatok általában rövid kifejtést igénylő kérdések. A tanulók a vizsga helyszínén, a konkrét feladatok ismeretében dönthetik el, hogy mely feladatok megoldását választják. A reália vizsgatárgy jól szemlélteti a „mindenből egy keveset” elv megvalósítására tett finn kísérletet.

A reália tartalma és feladatszerkezete a következő:

<i>feladatok száma</i>	<i>tantárgyi terület</i>
8	vallás, egyháztörténet
11	pszichológia, filozófia
12	történelem, társadalomtudomány, közgazdaságtan
15	fizika
7	kémia
7	biológia
5	földrajz

Az érettségi vizsgáról a tanulók bizonyítványt kapnak. Külön bizonyítvány jár a hároméves iskolai tanulás eredményeiről. E két bizonyítvány (érettségi, iskolai) birtokában a tanulók munkát vállalhatnak, beiratkozhatnak különböző szakmai tanfolyamokra vagy jelentkeznek a felsőoktatás intézményeibe.

A finn érettségi különlegességei közé tartozik, hogy megkülönböztetik a „tavaszi” és az „ősz” érettségét. Ez utóbbira azok a tanulók jelentkezhetnek, akik javítani akarnak a „tavaszi” érettségin szerzett minősítésükön. A kettős érettségi célja a tanulók to-

² A felső középiskola tanulóinak kb. 15%-a tanul emeltszintű matematikát, a többiek megelégszenek az alapfokú matematikával. A különbség jelentős: az emeltszintű matematika 11 kurzust fog át, ami három éven át heti 4–5 matematika órát jelent. (Egy kurzus mindig 36 tanóra.) Az alapfokú matematika csak 6 kurzusra terjed ki (ebből is a III. osztályban a 6. kurzus választható), ami hetente kevesebb mint 3 órát jelent.

vábttanulási esélyeinek javítása. Erre az iskola is ad egy másik lehetőséget: az iskolai bizonyítványba kerülő osztályzatokat májusban, az érettségi után ki lehet javítani. Azok a tanulók, akik erre az „utóvizsgára” jelentkeznek, saját tanáraik előtt vizsgáznak az iskolában. Előnyös, hogy ezeken a vizsgákon rontani nem lehet. A finnek – úgy látszik – inkább arra kíváncsiak, hogy mit tudnak a tanulók, s kevésbé arra, hogy mit nem tudnak. Legalábbis a javítás lehetőségeinek ez a gondosan kidolgozott rendszere erre utal.

A finn érettségi nem hasonlítható más országok vizsgaeljárásaihoz. Az érettségiben tükröződő műveltségfelfogás, a lebonyolítás módszere és a tanulókról való gondoskodás különböző formái meglehetősen sajátos gondolkodásra – megkockáztatom filozófiára – utalnak. A finn érettségi elemzése éppen ezért izgalmas és ígéretes feladatnak tűnik – és nem csak magyar szempontból. A nemzetközi összehasonlító pedagógia mintha lemaradt volna a finn érettségiről, mint témáról.

Az elmondottakból *hat következtetést* vonhatunk le.

1) Leginkább az tűnik föl, hogy a finn érettségiben a hangsúly a *nyelvekre* tevődik. Minden jelöltnek legalább három nyelvből kell vizsgáznia, de vizsgázhat négyből is. Ugyanakkor könnyen kikerülhetők a természettudományi tantárgyak, a történelem, de még a matematika is.

A tanulók szempontjából a nyelvi hangsúly elsősorban azt jelenti, hogy azok vannak előnyben, akik a nyelvek iránt érdeklődnek. Akik számára a nyelvtanulás nehézséget jelent, azoknak ez nagyon nehéz vizsga. Persze itt azt is figyelembe kell venni, hogy a „lágý” nyelvekből általában könnyebb vizsgázni, mint a „kemény” természettudományokból. Talán ezért viszonylag kevés az érettségiben a meg nem felelt minősítés.

Az anyanyelvi finn és svéd érettségi érdekes sajátossága, hogy a tételek csak részben, és nem is többségükben, irodalomtörténetiek vagy esztétikaiak. Ez a tantárgy tehát nem „nemzeti” tantárgy, úgy mint nálunk a magyar irodalom, hanem inkább a nyelvi kommunikáció tantárgya. Ezzel függ össze, hogy a témák sokfélék, többségük aktuális kérdésekre irányul. Az anyanyelv tanításának tehát más a funkciója, mint nálunk.

Mintha a finn érettségi teljes rendszere – a nyelvekre tett hangsúly és a módszerek közt az írásbeliség dominanciája – a *kommunikáció és a verbalitás* fontosságát emelné ki, arra orientálná a tanítás-tanulás logikáját. Ezt a megállapítást látszik alátámasztani a finn tanulók nemzetközileg is elismert rendkívül kiemelkedő olvasás teljesítménye (*Linnakylä*, 1993).

Művelődéseméletileg a *két idegen nyelv* funkciója könnyen megmagyarázható: egy marginalizált, vagy inkább magát marginalizáltnak érző kis nemzet kítörési kísérlete. Az *angol nyelv döntő elsőbbsége* az idegen nyelvek között megfelel az északi modellnek és a nyugat-európai kis országok gyakorlatának. Joggal gondolják a finnek: ez az út vezet Európába. Vajon mi miért nem gondoljuk? Az idegen nyelvek tanítására fordítható csekély erőforrásainkat így megosztjuk 3–4 idegen nyelv között.

Már nehezebben magyarázható meg a svéd nyelv tanítása a finn iskolákban és a svéd nyelvből való kötelező vizsgázás az érettségiben. Az ország történelme hosszú időn át összefonódott a svéd történelemmel. A svéd kultúra hatása mindig is jelentős volt: az

első finnországi egyetemen (Turku) svédül tanítottak és még az orosz évszázadban is a legtöbb középiskolában svéd volt a tanítás nyelve.³

Ma már csak 6% a svéd anyanyelvű finn állampolgárok aránya és ők is főként az ország déli és délnyugati részén élnek: Turkuban, Helsinkiben és a „svéd” városokban. A hivatalokban azonban az egész ország területén mind a két nyelv használható, ezért az állami hivatalnokoknak mind a két nyelvet jól kell tudniuk. A svéd nyelv a televízióban szembeötlő. Mindent egybevéve a svéd nyelv finnországi jelenléte ma már messze meghaladja a demokratikus normákat és az oktatási rendszert erősen megterheli. A finnek általában tisztában vannak azzal, hogy ez a szép demokratikus tradíció immár irracionális elemeket hordoz magában, mégis, csak óvatosan vetik fel a kérdés revízióját. A svéd ügy olyan tabu téma, amelytől nem akarnak megszabadulni.

2) A finn gazdaság, az életmód, a szolgáltatások megfelelnek a modern, nyugati színvonalnak. Finnország teljes értékű nyugat-európai ország. Sőt, a legtöbb, az élet-színvonalal összefüggő egészségügyi, szociális és kulturális mutatóban a fejlett világ éllovasai közé tartoznak. Hogy lehetséges, hogy egy ilyen modern országban a modernizálás alapjaihoz tartozó *természettudományi és matematikai studiumok* nem szerepelnek olyan súllyal a tantervben és az érettségi programjában, mint ahogy ezen tantárgyak mögöttes tudománya azt megkívánná a posztindusztriális korszakban. És főleg hogyan lehetséges, hogy érettségi bizonyítványhoz lehet jutni matematika és természettudományi vizsga nélkül?! Sokan ki is kerülnek ezt a két „akadályt” vagy beérik a könnyebb választással: az alapfokú matematikával és a biológiával a természettudományok közül. Főként ez az oka annak, hogy a finn érettségit a modern műveltség szempontjából *aránytalan* érezzük: a nyelvi oktatás túlsúlya a peremre szorítja a matematikát és a természettudományokat.

A magyar középiskolai oktatásban és az érettségiben pont fordítva, a „science” oldal túlsúlyos, míg a nyelvi és a humán műveltség relatíve elhanyagolt. Ez is aránytalan tehát. A snow-i két kultúra (humaniorák-reáliák) kiegyensúlyozása a finn és a magyar középiskolai oktatás ellentétes előjelű, de egyformán fontos feladatai közé tartozik.

A helyzet kritikai elemzése és orvoslása elkezdődött. A finn Oktatási Minisztérium 1991-ben felkért egy szakértői testületet a finn egyetemeken folyó *matematikai és természettudományos oktatás* helyzetének felülvizsgálatára. Az értékelés keretében néhány neves külföldi tudóst is felkértek közreműködésre. A szakértői bizottság 1992 őszén nyújtotta be jelentését (Higher Education... 1992).

A jelentés szerint a felső középfokú iskolában a matematika, a kémia és a fizika oktatása nem kielégítő színvonalú, a laboratóriumi felszerelések hiányosak, a tanulók tanulási motivációja elégtelen. A lányok általában nem szeretik tanulni ezeket a tantárgyakat,

³ A turkui egyetemet Academia Aboensis néven 1640-ben alapították. Az 1828. évi tűzvész után az egyetemet áthelyezték Helsinkibe, az orosz birodalom Finn Nagyhercegségének új fővárosába. A turkui évek alatt az egyetemet a svéd szellemiség hatotta át és a tanítás nyelve is svéd volt. Mégis, itt folytatták egyetemi tanulmányaikat a XIX. századi finn nemzeti-nyelvi mozgalom egyéniségei: Runeberg, a költő, Elias Lönnrot a Kalevala szerzője-szerkesztője, Snellmann neves filozófus és politikus. Az orosz cári korszak (1806–1917) nyelvi szempontból igen türelmes volt: nem erőltették az orosz nyelv tanítását. Az iskolában választható idegen nyelvként tanították az orosz, míg a hivatalokban a finn és az orosz egyenrangú volt. Az új finn nyelvű Turkui Egyetemet a függetlenség kivívása után, 1920-ban alapították. Ugyanebben az évben a svéd anyanyelvű finnek is egyetemet alapítottak Turkuban.

de sok fiú is lemorzsolódik. A tanulók maguk sincsenek megelégedve a tudásukkal. 1991-ben az utolsó éves középiskolásoknak csak a 45%-a fejezte be az iskolában megkezdett biológiai és földrajzi tanulmányait és csak 19%-uk tanult emeltszintű matematikát, fizikát és kémiát, és alig 6%-uk érettségizett kémiából (4. táblázat). Mindezek eredőjeként az egyetemi utánpótlás nincs biztosítva – írják a jelentés szerzői – a merítési bázis szűk. A jelentés javasolja, hogy az emeltszintű matematika tanulása legyen kötelező a jövőben azoknak a tanulóknak, akik természettudományos tantárgyat tanulnak, és azt is javasolják, hogy az érettségien a reália vizsgatárgyat osszák két részre: egy humán jellegű és egy természettudományos vizsgára.

3) Magyar szempontból igen különös a *történelem* tantárgy helyzete az érettségien. Annak ellenére, hogy a felső középiskola három évfolyamán heti 2–3–2 órában tanítják, az érettségi vizsgán lényegében alárendelt szerepet tölt be. A reália vizsgatantárgy 65 feladata közül csupán 12 (a feladatok 18%-a) tartalmaz történelmi, társadalomtudományi és közgazdasági jellegű feladatokat. Dehát ez a viszonylag kevés számú feladat sem tisztán történelmi tárgyú. És mint a 4. táblázaton jól látható, a tanulóknak csak a negyed-része választ történelem tárgyú feladatot az érettségien. A liceumi tanulók kb. háromnegyed része úgy teszi le az érettségi vizsgát, hogy történelemből nem vizsgázik.

4. táblázat. A tanulók tantárgyi választásai a reália témái között (1991)

tantárgy	választási gyakoriság
vallás	18,9
pszichológia	15,7
történelem	24,6
fizika	9,4
kémia	5,8
biológia	13,3
földrajz	12,3
	(100)

A finn érettségi nyelvi túlsúlya tehát nemcsak a matematikát, a természettudományos tantárgyakat, hanem a történelmet és a társadalomtudományi tárgyakat is sújtja. Persze mondhatnánk erre, hogy a finnek választhatták volna azt a megoldást is, hogy négyről ötre, vagy hatra emelik a kötelező tantárgyak számát. A tanulók túlterhelése viszont – amivel egy ilyen intézkedés kétségtelenül együtt járna – a nevelésről alkotott liberális filozófiájukba nem illene.

Ismeretes, hogy nálunk milyen központi jelentősége van a történelem tantárgynak és a történelem érettségi vizsgának. Sokak szemében a magyar irodalommal együtt a történelem a „nemzeti” műveltség alapja. Ezzel szemben Finnországban azt mutatja a tapasztalat, hogy a történelem túlhangsúlyozása nélkül is jó hazafiak az emberek, a hazaszeretetet és a nacionalizmust nem keverik össze. A „finlandizálás” sem jelentette,

hogy a finnek megtagadták volna nemzeti értékeiket. A második világháború két szovjet-ellenes háborújának – a téli háború és a folyamatos háború – a hazafias jellegét sohasem tagadták meg. A történelem könyvek ezt a korszakot igen alaposan tárgyalják, a vezető személyiségeket – mégha tevékenységük esetleg ellentmondásos is volt, mint pl. Mannerheim marsallé –, köztisztelet övezi Finnországban.⁴

4) A finn érettségiben igen kiegyensúlyozottan érvényesül a *kötelezőség és a választhatóság elve*. Ez komoly differenciális pedagógiai előnyökkel jár: így a tanulók sokféle és sokirányú érdeklődése és a tudás iránti általános érvényű elvárások összhangba hozhatók. Mindegyik tantárgyban sokféle választás lehetséges. Az anyanyelvben például 14 cím között választhatnak a tanulók. Hol marad ettől a mi magyar írásbelinknek a 3–4 alternatívája – nem beszélve arról, hogy ezek a tételek mind irodalomtörténeti vagy esztétikai témájúak. A három nyelven kívül lényegében még a negyedik kötelező tantárgyban is megjelenik a választás lehetősége (kivétel: az emeltszintű matematikát tanulók). A választhatóság kombinációi a reália vizsgatárgynál érik el a tetőpontot. A tanulóknak előre kell közölniük, hogy a választható tantárgyak közül melyiket választják, de a reália esetében a helyszínen is dönthetnek. Ez persze inkább csak elvi lehetőség, mert a vizsgára való felkészülés már egyfajta választás felé tereli a tanulókat.

5) Feltűnő sajátossága a finn érettséginek az *írásbeli vizsgáztatás dominanciája*, a szóbeliség teljes hiánya. Tesztek is ritkán fordulnak elő, szinte csak az idegen nyelvek vizsgáján. Feleletválasztásos tesztet a nyelvtani ismeretek és a beszédértés vizsgálatára alkalmaznak. Tudakolódzásomra, hogy vajon a szóbeli vizsga hiánya nem gátolja-e a kifejezőképesség fejlődését (ahogy a szokásos magyar kifogás szól), egyik beszélgetőpartnerem – egy felső középiskola igazgatója – nemes egyszerűséggel azt válaszolta: az iskolai évek alatt bőven van lehetőség a szóbeli kifejezőképesség fejlesztésére. Egyetértünk.

6) A finn érettségi lebonyolítási rendjében és a tanulók írásbeli válaszainak az értékelésében *központi irányelvek* érvényesülnek. Mindez úgy hat, hogy csökken a tanári értékelés relativizmusa és szubjektivizmusa. Következésképpen igen jó esélyek vannak arra, hogy a különböző iskolákban, különböző tanárok által adott minősítések egyenértékűek és összehasonlíthatók legyenek. A finn érettségi tehát – szemben a jelenlegi magyar gyakorlattal – *standardizált vizsga*. A magyar reformtörekvések szempontjából ez az egyik legvonzóbb tulajdonsága. Ezért a következő részben a metodológiát vesszük szemügyre: a vizsga megszervezésének, lebonyolításának és az értékelésnek a kérdéseit.

Az érettségi vizsga megszervezése

A finn érettségi lebonyolítását az *Érettségi Bizottság* (Matriculation Examination Board) megalakításától az érettségi bizonyítványok kiosztásáig követjük nyomon.

Az oktatási miniszter évente kéri fel az ÉB tagjait az érettségi tartalmi megszervezésére és értékelésére. A bizottságba évente 30–35 fő kap meghívást, és a személyi vál-

⁴ Ismeretes, hogy a második szovjet-ellenes háború a nyugati szövetségesekben finn-ellenes érzelmeket váltott ki és hadüzenetre is vezetett. Mégha a háború végén a finnek a németek ellen fordultak is.

tozás meglehetősen ritka. Jól összeszokott csapat tartja kezében az érettségét. Összetétele is belterjességre utal: az érettségi bizottság fele-fele arányban a Helsinki Egyetem tanárképző intézetének tantárgymetodikusaiból és a National Board of Education vezető szakfelügyelőiből áll. Ezen kívül néha még 1–2 kutató is kap meghívást. (A Jyväskylä-i pedagógiai kutatóintézetből 1992-ben két fő vett részt a munkában.)

Az Érettségi Bizottság a kötelező és a választható tantárgyaknak megfelelően kisebb csoportokra tagolódik. Egy tantárgyi bizottságban általában 3–4 fő dolgozik. Ők állapítják meg a tantárgyi írásbeli vizsgák (esszék, rövid kérdések) témáit és címeit. A működés fontos feltétele a titkosság és a bizalom. Ha valami előzetesen kiszivárog az a tantárgyi bizottság lelkén szárad. A titkosság és a bizalom még a szakmai szempontokat is megelőzi. Ezért nincs például előzetes kipróbálás, ami erősen csökkenti a vizsgák szakmai értékét. Ugyancsak a mindent titkolódnak és még a hagyományok erejének tudható be, hogy az Érettségi Bizottságba pszichometrikusokat és értékelési szakértőket nem kérnek fel közreműködésre. Tantárgyi feladatbankok nincsenek, a korábbi évek feladatait az iskolák szabadon felhasználhatják gyakorlásra, edzésre. Az érettségi vizsgával kapcsolatban a kutatás és fejlesztés elhanyagolható mértékű. (Az idegen nyelv tesztekénél néha utólagosan megbízhatósági számításokat végeznek.) Leíró statisztikai szolgáltatásokat – például, hogy melyik feladatot hányan választották – a minisztérium statisztikai osztálya ad. Az Érettségi Bizottság titkárságán 5–6 fő dolgozik.

Az érettségire való jelentkezéskor a tanulók vizsgadíjat fizetnek (100 finn márka, plusz a tantárgyi vizsgák számától függő összeg). Az Érettségi Bizottság minden költségét ebből fedezi; külön költségvetési forrás nem áll rendelkezésre.

Az Érettségi Bizottság az iskolai vizsgák előzetesen kitűzött napjaira zárt borítékban küldi el a vizsgatételeket az iskolákba. Még nem vetődött fel, hogy a „boríték” módszert rádióval vagy televízióval váltsák fel.

Az érettségi vizsga megszervezése az iskolák feladata; a külső érettségi elnök intézménye ismeretlen. Mégis, a szervezési munkát nagyon komolyan veszik, sok időt fordítanak rá és minden részletet kidolgoznak.

A felső középiskola harmadik osztályában február közepén zárul a tanév. A matranduszok ekkor búcsúznak az iskolától, és ez általában nagy vigassággal történik: gyalog, autókon, énekelve, kiáltozva járják a várost, cukorkát szórnak az őket bámuló városiak közé. Isznak is rendszeresen. A hagyományoknak megfelelően ezekben a napokban készülnek az iskolaudvaron az ünnepi ruhás – a fiúkon sokszor a tradicionális kemény köcsögkalap – csoportképek. A tanítás végéről, az érettségi közeledtéről az egész társadalom értesül.

Február közepétől április elejéig-közepéig az iskolák vizsgafelkészítőket szerveznek. A tanulás, összefoglalás, próbavizsgáztatás kis csoportokban folyik. Annak ellenére, hogy a részvétel fakultatív, a diákok ezt nagyon komolyan veszik. Főként ekkor nyílik lehetőségük arra, hogy választásaikat mérlegezzék, és a választásnak megfelelően tanuljanak.

A vizsgákra április elején-közepén az egész országban azonos időpontban (nap, óra) kerül sor. Egy vizsga 6 tanóra tartamú (egy tanóra 45 perc). Az ülésrendet, a szünetet szigorú előírások szabályozzák. A tantárgyi vizsgák általában kétnaponta követik egymást (két vizsga közt egy nap szünet). A vizsgaidőszak két hétig tart. Így a legtöbben, –

akik öt vagy hat vizsgát tesznek le – két hét alatt átesnek a tortúrán. Ezzel az érettséginek vége. Május első felében a végzősök még jelentkezhetnek iskolai vizsgára: abból a célból, hogy iskolai osztályzataikat javítsák. Azok számára pedig, akik olyan egyetemekre akarnak jelentkezni, ahol felvételi vizsga van, az iskola felkészítő foglalkozásokat szervez. Az érettségi és az iskolai bizonyítványok ünnepélyes átadására június elején kerül sor.⁵

A tantárgyi érettségik lebonyolítása után az illetékes iskolai tanárok a feladatokat kijavítják, és értékelésüket egy száz pontos skálán (0–99) jelzik. Egy vizsgafeladatra egy összesített minősítést adnak. (Más szóval, differenciált értékelés nincs.) De ez csak javaslat, a végső szót minden egyes diák esetében a központi Érettségi Bizottság mondja ki. Az érettségi bizonyítványt (Matriculation Board Report Card) mindig az Érettségi Bizottság elnöke írja alá.

Az Érettségi Bizottság tagjai *valamennyi dolgot újraértékelik*. Ehhez a munkához előzetesen kiképzett szaktanárokat – ún. censorokat – foglalkoztatnak. Az angol idegen nyelv bizottság például 40 censorral dolgozik. A tanári és censori minősítés kisebb fokú eltérése esetén a censor minősítése a végleges, ha azonban a kétféle minősítés között hét pontnál nagyobb az eltérés, egy harmadik értékelőhöz kerül a döntés. Ha meggondoljuk, hogy évente kb. 30.000 tanuló vizsgázik, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a bizottság tagjai, a censorokkal együtt, roppant nagy és felelős munkát végeznek. És erre alig másfél hónap áll rendelkezésükre (április közepétől május végéig).

Korábban már említettük, hogy a finn érettségi két lépcsőből áll: a tavaszi (február-június) vizsgából, valamint az esélynövelés célját szolgáló őszi (október) vizsgából. Ez utóbbira a tavaszi vizsgázók, de a korábban érettségizettek is jelentkezhetnek. A tavaszi vizsgázók kb. 5%-a próbálja meg minősítéseinek a javítását. Ismétlésre csak egyszer lehet jelentkezni. Az Érettségi Bizottság tehát viszonylag rövid ideig ülhet a babérjain, nyáron elkezdődik az őszi vizsga előkészítése. És aztán újra kezdődik minden előről.

Az érettségi és az iskolai bizonyítvány birtokában a tanulók jelentkezhetnek az egyetemekre, a főiskolákra, a szakmai képzés másod- vagy harmadfokú intézményeibe, és természetesen munkát is vállalhatnak. Igen sok – de nem okvetlenül valamennyi – egyetemre az érettségi nemcsak „útlevélként”, hanem „vízumként” is szolgál. Minél jobb a bizonyítványok minősítései, és minél inkább megfelelnek a kiválasztott egyetem követelményeinek, annál nagyobb esély van a felvételre. A legtöbb egyetem – főként a frekvenciált fakultásokon – külön felvételi vizsgát szervez.

Vélhetnénk, hogy a finn érettségi kísértetiesen hasonlít a magyarhoz. Ez azonban roppant felületes interpretáció lenne, hiszen mind tartalmilag – mint korábban láttuk – mind módszertanilag – amint azt most utóbb bemutattuk – *igen jelentős eltérések* mutathatók ki.

Melyek ezek a módszertani – szervezeti különbségek?

1) Először az tűnik fel, hogy Finnországban jelentős mennyiségű *időt és energiát* fordítanak az iskolákban a tanulók felkészítésére, edzésére, tizenkét év tanulmányainak összefoglalására, átgondolására. És a vizsgák lebonyolítására is megfelelő időt adnak,

⁵ A finn érettségi minősítési fokozatai: laudatur, magna cum laude approbatur, cum laude approbatur, lubenter approbatur, approbatur, improbatur (6 fokozat).

gondolva arra, hogy a vizsgák között mindig átállási szünet is legyen. Ehhez képest Magyarországon, úgy tűnik, összezsapják az érettségit.

2) A tanári értékelés óhatatlan relativitását és szubjektívizmusát hivatott csökkenteni a *kérdés standardizálása*, a tételkészítés központosítása. A tanároknak gyakorlatilag sincs lehetőségük kérdések feltételére, rávezetésre, segítségre.

3) Úgyszintén a vizsgáztatás objektivitását szolgálja a *vizsgáztatás írásbelisége*. Szóbeli vizsgáztatás nincs, klasszikus értelemben vett tesztek legfeljebb az idegen nyelvek vizsgáztatásánál alkalmaznak. Az írásbeli ugyanakkor fölöslegessé teszi a bizottságosdit (elnök, vizsgabizottság, titkár), a magyar érettséginek ezt a rákfenéjét.

4) A finn érettségi módszertani szempontból legprogresszívabb eleme: a hierarchikusan felépített *kettős értékelési rendszer*. Ez a megoldás tovább csökkenti a szubjektívizmust, ugyanakkor a tanárokat nem zárja ki az értékelésből. Közvetlenül tanulmányozhatják tanítványaik produktumait, és tanításuk számára levonhatják a következtetéseket (az értékelés mint visszajelentés). Emellett feltételezhető, hogy a kettős értékelés erősen visszahat a középiskolai tanárok mindennapos értékelő munkájára is.

5) Végezetül pszichológiai szempontból kiemelendőnek tartom a *javítások lehetőségének* beépítését az érettségibe (tavaszi és őszi forduló) és az érettségit kísérő iskolai minősítésekbe. Mindez feltehetőleg csökkenti a vizsgáztatás egzisztenciális tétjét és a vizsgák frusztráló hatását „vizsgázó barát” attitűddel lazítja.

Magyar szempontból ebben az öt pontban foglalhatók össze a finn érettségi módszertani tanulságai. Ugyanakkor – úgy érzem – lényeges változtatások nélkül számos fejlesztési lehetőség rejlik a finn érettségiben. Ez a rendszer többre képes, mint amennyit most mutat. Ezek felsorolása elsősorban nem a finn érettségi kritikája akar lenni, hanem sokkal inkább annak jelzése, hogy ha már egyszer Magyarországon elhatározzák az érettségi megreformálását, akkor melyek azok a kérdések, amelyekre érdemes felfigyelni. Négy kérdést érintünk.

1) A kérdés szűk tartalmi köre és totális központosítása negatívan hat vissza az önálló, egyedi iskolai arculat kialakulására, az iskolai tantervre. Az a paradox helyzet áll elő, hogy egy „erős” vizsga – és a finn érettségi ilyen – *kiegyenlítően hat az iskolai folyamatokra*, ahelyett, hogy azok differenciálását segítené elő. Ez az ellentmondás csak úgy lenne feloldható, ha a központi kérdés a jelenleginél több tantárgyra (elsősorban választható tantárgyra) és a fontosabb tantárgyaknál különböző nívószintekre (mint most a matematikából) terjedne ki. Jelenleg Finnországban túlzottan érvényesül a kiegyenlítő hatás. Ahogy az Érettségi Bizottság egyik tagja nekem elmondta, az iskolák ez ellen gyakran tiltakoznak is. Nem sok eredménnyel – tette hozzá.

2) Feltűnő a finn rendszerben, hogy a *kérdések* (témák, címek), s nem a követelmények állnak a vizsgáztatás előterében. Így a tanulók felkészítése egy elképzelt – pontosan nem ismert, de a korábbi vizsgakérdésekből mégis felvázolható – ismeretrendszerre, s nem a fejlesztendő képességekre irányul. A követelmények vázlatossága zavaróan hat az iskolai önállóságra is.

3) Bármilyen előnyös is a *kérdés* központosítása és standardizálása, a „kérdés” módszertanilag mégis fejletlen, messze a saját *lehetőségei alatt marad*. (A kérdés kultúrája kb. olyan, mint Magyarországon a felsőoktatási felvételi vizsgáké. A homályos követelmények is erre hasonlítanak.) A pszichometria és pedagógiai értékelés eredm-

nyeit nem alkalmazzák, tantárgyi feladatbankok nincsenek, a kérdések kipróbálása megoldatlan.

4) Végezetül azt kell megállapítani, hogy a kettős értékelés egyik fokozatán sincs kellő differenciálás. A tanulói produktumok különböző kognitív dimenziói a holisztikus értékelés gyakorlatában összeolvadnak. Gyanítom, ez a probléma is részben azzal függ össze, hogy a vizsgakövetelmények nincsenek explicit módon megfogalmazva.

Vajon létezik-e optimális érettségi? A nemzetközi és a hazai tapasztalatok szerint aligha. Mégis, most, amikor az érettségi reformján gondolkodunk, jó támpontokat és megközelítéseket adhat a finn érettségi – a maga ellentmondásaival, pozitív és negatív vonásaival együtt.

A szerző 1992 őszén a Jyväskyläi Egyetem Pedagógiai Kutatóintézetének vendégkutatója volt. Kimmo Leimu vezető kutatóval ekkor kezdték el egy nagyobb lélegzetű összehasonlító tanulmány írását a finn és a magyar oktatásügyről. Ez a dolgozat ennek a készülő félben levő tanulmánynak része.

Irodalom

Báthory Zoltán (1992): Csönd az érettségi körül. Új Pedagógiai Szemle, 11. sz. 16–27.

Higher Education in Science at the Finnish Universities in 1971–90. Preliminary report by the Evaluation Group of Science. English version of the original Finnish report. Helsinki, 1992. Kézirat.

Linnakylä, P.(1993): Exploring the Secret of Finnish Reading Literacy Achievement. Scandinavian Journal of Educational Research, Vol. 37. No. 1.

Oktatási Statisztika (1992): 1991/92. tanév. MKM, Budapest.

World Education Report (1991): Unesco, Paris.

Báthory Zoltán

ABSTRACT

ZOLTÁN BÁTHORY: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FINNISH AND HUNGARIAN MATRICULATION EXAMINATION

The comparative analysis of the Finnish and Hungarian matriculation examination has shown striking differences. From the content perspective the Finnish emphasize languages (there are two national languages and one or two foreign languages - in most cases it is English). At the same time they relatively disregard math, natural science subjects and even history. The Finnish students can avoid those subjects at their final examination. The Finnish developed a kind of test standardization. Written examination, essays and various open-ended tasks constitute the majority of assessment. In the essay-type tasks double-checking was introduced (essays are assessed both in schools and centrally). In Hungary oral examinations are stressed, there has been no major effort thus far to standardize the procedure. The author concludes that Hungarians, initiating matriculation examination reform, may gain useful data from studying the Finnish system and experience – even if this system could also be improved. Among other issues, there should be given more emphasis in the examination for local, school-based subjects, and even the level of current standardization could be upgraded.

MAGYAR PEDAGÓGIA **93**, Number 1–2. 3–18. (1993)

Levelezési cím / Address for correspondence: Báthory Zoltán, Országos Közoktatási Intézet
Értékelési Központ, H–1051 Budapest, Dorottya u. 18.